

УДК 81'255.2:6

Е. Т. Дерді,

кандидат філологічних наук, доцент

(Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу)

ЗВ'ЯЗНІСТЬ ТЕКСТУ ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ В ПЕРЕКЛАДАХ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ISO З НАФТОГАЗОВОГО ОБЛАДНАННЯ

В статті проведено дослідження передачі зв'язності в англо-українських перекладах міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання, виявлено та описано основні тенденції зміни способів забезпечення зв'язності в даних текстах, систематизовано описані зміни. Окремі перекладацькі рішення проаналізовано з позиції теоретичних положень моделі опису зв'язності тексту

Текст представляє собою "складне структурне і змістове ціле, комунікативний потенціал якого значно більший за сукупний зміст висловлювань, що до нього входять" [1: 54]. Тому найважливішим завданням перекладача є як найбільш повне відтворення змісту окремих одиниць тексту оригіналу, так і збереження смислової єдності тексту, адекватна передача характеру зв'язку між окремими висловлюваннями. Під адекватною передачею зв'язності при перекладі розуміємо відтворення зв'язків оригінального тексту на максимально можливному для досягнення цієї мети рівні еквівалентності з урахуванням жанрово-стилістичних вимог, які ставляться до текстів даного типу. Лінгвістичні засоби, які створюють зв'язок між реченнями в одній мові, не завжди можуть виконати ту ж функцію в іншій мові. Тому правильного перекладу окремих речень недостатньо. Необхідні додаткові зміни (перекладацькі трансформації), щоб адекватно передати зв'язність оригінального тексту в перекладі.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю усестороннього вивчення проблеми передачі зв'язності при перекладі, більш детального розгляду способів забезпечення зв'язності та засобів їх реалізації в оригінальних та перекладних текстах науково-технічної літератури, а також необхідністю аналізу та опису перекладацьких трансформацій, спрямованих на відтворення зв'язності тексту оригіналу в перекладі. Зв'язність тексту досліджувалась низкою науковців, зокрема К. Брінкер та В. Хайнеманн; проблемами лінгвістичного аналізу тексту займалися А. Нойберт, Г. П. Грайс, І. Р. Гальперін, О. І. Москальська, К. Кожевникова, З. Я. Тураєва; поняття когезії та когерентності введені в лінгвістику М. А. К. Холлідеєм, які пізніше були предметом розгляду Р. Хасан, Ф. Растье, А. В. Зеленщикова, В. А. Кухаренко, Т. А. ван Дейка, Т. М. Ніколаєвої.

Метою дослідження є аналіз проблеми передачі зв'язності при перекладі міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання, що поставило такі **завдання**: дослідити передачу зв'язності в англо-українських перекладах міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання; виявити та описати тенденції зміни способів забезпечення зв'язності в поверхневій структурі тексту в англо-українських перекладах міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання, систематизувати описані зміни; провести аналіз перекладацьких рішень з позиції теоретичних положень моделі опису зв'язності.

"Проблеми перекладу – це, переважно, проблеми аналізу, розуміння і побудови тексту" [1: 65]. Не випадково, що багато дослідників розглядають текст як основну одиницю перекладу. Комунікативна еквівалентність текстів мовою оригіналу і мовою перекладу забезпечується збереженням текстуальності тексту оригіналу в тексті перекладу. Еквівалентність перекладу базується на збереженні різних частин змісту оригіналу. Досягнення текстуальності обумовлено низкою обов'язкових параметрів, які повинні враховуватися перекладачем для створення повноцінного тексту мовою перекладу. Найважливішим з цих параметрів є зв'язність (когерентність та когезія). Розглянемо роль зв'язності детальніше.

Створення тексту перекладу починається з вибору елементів в поверхневій структурі тексту (мікроознак). При виборі мовних засобів реалізації мікроознак мовою перекладу велику роль відіграє глобальне значення тексту оригіналу, конфігурація смислів, виражених в його змістових структурах, а також правила когезії мови перекладу. За допомогою когезії створюється поверхнева структура тексту. При цьому перекладачу варто пам'ятати, що носій мови перекладу не повинен стикатися з труднощами при розшифруванні когезивних відносин, за допомогою яких реалізується когерентна структура тексту перекладу.

Оскільки в процесі перекладу вибудовується текстова структура мовою перекладу, вибір мовних одиниць значною мірою визначається необхідністю забезпечення когерентності створюваного тексту. Когерентність тексту перекладу створюється конфігурацією смислів, виражених в тексті перекладу і доступних користувачам мови перекладу, і завжди визначається смисловою (когерентною) структурою тексту оригіналу.

Вибір перекладачем елементу в поверхневій структурі тексту перекладу, на якому етапі він би не відбувався, впливає на весь текст [2: 118]. Таким чином, простір можливого вибору для перекладача неухильно скорочується доти, поки він, усвідомлюючи важливу роль мікросмислів і глобальних

смыслів тексту оригіналу, не буде готовий заново переглянути вже перекладені мікроструктури, опираючись на більш повну оцінку комунікативної значущості всього тексту оригіналу. Проблема неадекватного відтворення зв'язності при перекладі ускладнюється тим, що помилки при передачі зв'язності рідко обмежуються викривленням лише одного речення чи його частини: помилки можуть відобразитися і в попередній, і в наступних частинах тексту, якщо між ними і невірною перекладеним відрізком тексту існують певні відносини зв'язності.

Досвід показує, що невірний вибір засобів когезії в тексті перекладу призводить до викривлення когерентної (смыслові) структури тексту оригіналу, що, в свою чергу, порушує комунікативну еквівалентність оригінального і перекладного текстів. Щоб уникнути таких порушень, перекладачу спочатку потрібно проаналізувати когерентну структуру тексту оригіналу. Структурна модель зв'язності описує, яким чином когерентна структура виявляється в поверхневій структурі тексту, і тим самим визначає засоби її аналізу в тексті оригіналу і в тексті перекладу (поверхневі кореляти глибинних структур, макроознак, суперструктури).

Усі лінгвістичні способи і засоби забезпечення зв'язності поділяють на лексичні, синтаксико-граматичні, логіко-семантичні і символіко-графічні засоби. [3] Прагматична спрямованість тексту має функціональне обґрунтування: основним реляційним поняттям комунікації є відносини автора і реципієнта. Внаслідок цього введення функціональних мовних засобів (мікроознак), зумовлених критерієм успішності і ефективності комунікації, є важливим виявом когезії тексту. Так, наприклад, в науковому тексті суперструктура, відтворюючи прагматичну спрямованість, проявляється у відносно чіткій сегментації тексту, у наглядному графічному оформленні.

Правила когезії в різних мовах не співпадають, тому при перекладі ми неминуче спостерігаємо зміни мікроознак. Постулати, що лежать в основі теоретичної моделі опису зв'язності, дозволяють припустити, що у багатьох випадках ці зміни обумовлені необхідністю найбільш повної та адекватної передачі смыслові структури тексту оригіналу. Особливість мікроознак полягає в тому, що одна і та ж мікроознака може відображати різні макроознаки і суперструктуру або, залишаючись звичайним засобом когезії, забезпечувати поверхневий зв'язок на рівні одного речення чи сусідніх речень.

Розглянемо типові способи забезпечення зв'язності (мікроознаки) в українській та англійській мовах та засоби їх реалізації в текстах міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання та їх перекладах на українську мову: анафоро-катафоричні зв'язки, тема-рематичну структуру, граматичні способи забезпечення зв'язності.

Анафора є сукупністю текстових засобів відсилання елементів повідомлення до попередньо висловленого. Анафоричний зв'язок (посилання на попередню частину тексту) реалізується за допомогою займенників, прислівників, часток, лексичного повтору та інших засобів лексичної когезії (синонімії, антонімії, гіпероніма, синекдохи), підрядних речень. Поверхнева структура тексту завжди лінійна; кожен елемент поверхневої структури містить вказівку на зв'язок або з попереднім текстом, або з наступним, тобто є або анафоричним або катафоричним.

Розглянемо приклади реалізації анафори і катафори в текстах міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання та їх перекладах на українську мову:

№1 These factors may change as a result of new technology, product improvements or fundamental changes in service conditions. – Ці чинники можуть змінюватися в результаті появи нових технологій, удосконалення устаткування чи суттєвих змін умов роботи.

У прикладі №1 анафоричний зв'язок в англійському тексті і його українському перекладі реалізується за допомогою вказівного займенника (*These* → *Ці*).

№2 Maintenance of equipment consists of actions such as adjustments, cleaning, lubrication, and replacement of expendable parts. – Технічне обслуговування устаткування передбачає такі операції, як налагодження, очищення, змащування та заміна відпрацьованих виробів.

В прикладі №2 катафоричний зв'язок створюється за допомогою вказівного займенника *such* із вказівкою на відсилання до наступної частини інформації. В українському перекладі ми спостерігаємо збереження і самого зв'язку і засобу його вираження (вказівного займенника): *такі*.

№3 The complexity of these activities and the safety risks involved shall be considered in the assignment of appropriate resources such as facilities, equipment and qualified personnel. – Складність вказаних операцій та небезпека за таких операцій повинні враховуватись під час виділення відповідних ресурсів, таких як технічні засоби, устаткування та кваліфікований персонал.

Збереження анафоричного зв'язку зі зміною засобу його вираження фіксуємо і у вищевказаному прикладі №3. У прикладі №3 англійський вказівний займенник *these* передається за допомогою дісприкетника пасивного стану *вказаних*.

Характерною особливістю перекладів міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання на українську мову, в свою чергу, є широке використання часток. У проаналізованих текстах частки використовуються для співвідношення окремого висловлювання з іншим висловлюванням і загальним контекстом, для співвідношення один з одним і загальним контекстом окремих частин

даного висловлювання, а також для вказування на різноманітні параметри позамовної реальності. Таким чином, в багатьох випадках частки виконують анафоро-катафоричну функцію:

№4 This is Category I inspection plus further inspection for corrosion, deformation, loose or missing components, deterioration, proper lubrication, visible external cracks, and adjustment. – *Це обстежування категорії I плюс обстежування на предмет виявлення корозійних пошкоджень, деформації, погано закріплених чи відсутніх елементів, зруйнування, неналежного змащення, видимих зовнішніх (поверхневих) тріщин та усунення виявлених вад.*

№5 If any manufacturing defects are discovered, they should be reported to the manufacturer or supplier. – *У разі виявлення дефектів виробничого походження, треба повідомити виробника або постачальника.*

У прикладі №5 при перекладі змінився тип головного речення: в оригіналі головне речення двоскладне, а в українському перекладі – односкладне, безособове. Відповідно, особовий займенник *they*, що виконував анафоричну функцію в англійському тексті, в перекладі упускається, і анафоричний зв'язок зникає.

Тема-ремагічна структура тексту є поверхневим корелятом макроознак і суперструктури тексту. При цьому до мікроознак, за допомогою яких проявляються особливості тема-ремагічної структури в текстах міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання належать: наявність неозначеного артикля, дефінітивація, інверсія.

Висловлювання з одним і тим самим змістом мають в різних мовах різну будову. Це обумовлено не лише відмінностями в наборах лексичних і граматичних засобів вираження, але й відмінностями в самому способі подачі інформації, в різній сегментації дійсності [4:53]. Відзначимо низку особливостей англійської та української мов, які спричиняють відмінності в оформленні тема-ремагічної структури. Вирішальною відмінністю тут є те, що українській мові властивий відносно вільний характер синтаксичного порядку слів у реченні, що дозволяє варіювати позиції членів речення відповідно до вимог семантичного порядку слів. Тому синтаксичне оформлення компонентів тема-ремагічної структури може бути будь-яким. В англійській мові речення будується, насамперед, згідно граматичного принципу, порядок членів речення строго фіксований. Тому рема в англійській моноремі виноситься на перше місце, а тема в диремі оформляється, як правило, підметом або обставиною, що йому передує, при цьому рема оформлюється таким членом речення, кінцева позиція якого виправдана граматично – предикативною частиною присудка, додатком, обставиною [4: 61]. Вказані відмінності в характері синтаксичного порядку слів призводять до того, що при перекладі синтаксичне оформлення компонентів тема-ремагічної структури неухильно змінюється, що ми і спостерігаємо, аналізуючи міжнародні стандарти ISO з нафтогазового обладнання та їх переклади на українську мову.

№1 Inspectors shall be aware of the type of equipment to be evaluated and the NDT methods to apply. Фахівці з НК повинні бути ознайомлені з типом устаткування, яке обстежують, та методами НК, які повинні застосовуватися.

У прикладі №1 тема англійського речення виступає підметом, а рема – однорідними додатками, що займають кінцеву позицію в реченні. При перекладі така тема-ремагічна структура зберігається.

Варто зазначити, що в тексті послідовність і зв'язність викладу багато в чому залежить від тема-ремагічних відносин сусідніх висловлювань [5: 63]. Крім того, певна тема-ремагічна структура створюється в цілісному змісті тексту, коли інформація в одній частині тексту виступає в узагальненій формі в якості вихідного моменту для наступного змісту [1]. У проаналізованих нами текстах перекладу міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання тема-ремагічна структура оригіналу, як правило, зберігається. Тема-ремагічна структура як корелят суперструктури розповідного тексту (текстовий матеріал, що аналізується є розповідним текстом) проявляється, наприклад, в тому, що в першому реченні макроструктури з'являється так звана тема з "новим":

№2 This International Standard gives guidelines and establishes requirements for inspection, maintenance, repair and manufacture of items of hoisting equipment used in drilling and production operations, in order to maintain the serviceability of this equipment. — Цей стандарт установлює рекомендації і вимоги до обстеження, технічного обслуговування, ремонту і відновлення одиниць підйимального устаткування, що його застосовують для буріння та експлуатування, спрямовані на підтримання роботоздатності зазначеного устаткування.

У першому реченні вводиться один з основних референційних ланцюжків – R (this International Standard), який є корелятом референційної єдності. Мікроознаки, що відображають референційний ланцюжок R (this International Standard), – однорідні присудки і додатки, а також тема-ремагічна структура речення – дирема з двома ремагічними піками: на групі підмета і однорідних додатках. У перекладі зберігається і сам корелят і ті мікроознаки, за допомогою яких він проявляється.

Структурно-зіставний аналіз тема-ремагічних структур в текстах міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання та їх перекладах на українську мову показує, що:

1. При перекладі можуть відбуватися як зміни в самій тема-ремаічній структурі, так і в способах оформлення ремаічної і темаічної частин. Подібні зміни обумовлені відмінностями в характері синтаксичного порядку слів та в наборах лексичних і грамаічних засобів вираження в англійській та українській мовах.

2. Адекватне відтворення смислової (когерентної) структури оригінального тексту в перекладі потребує збереження тема-ремаічної структури в тих випадках, коли ця мікроознака є поверхневим корелятом. Це означає, що функції теми і реми в тексті перекладу повинні виконувати ті ж смислові елементи, що і в тексті оригіналу, хоча їх синтаксичне оформлення може змінюватися.

Грамаічні засоби забезпечення зв'язності, до яких належать синтаксична структура речень і видо-часова система дієслів, утворюють дуже важливу групу мікроознак, за допомогою яких в тексті реалізуються такі кореляти макроознак і суперструктури як тема-ремаічна структура, мотивні речення, мікромотиви, макроконектори [6: 37]. Серед грамаічних засобів забезпечення зв'язності ми розглядатимемо тип речень, видо-часові форми дієслів.

Тип речення може відображати мотивну єдність (наприклад, виділяти із загального потоку мотивні речення), подійну єдність, а також суперструктуру тексту. Так, тексти, що підлягають аналізу в даній роботі, є міжнародними стандартами ISO з нафтогазового обладнання, тому їм властива характерна суперструктура, що відображається у чіткій сегментації тексту – як смисловій, так і графічній. Науково-технічна мова стандартів характеризується використанням великої кількості складних, здебільшого складнопідрядних речень. У цьому випадку тип речення (повні, поширені, складні, розповідні) разом з іншими мікроознаками – видо-часовими формами, графічним оформленням (виділенням речень в окремі абзаци, підрозділи, розділи) – відображає розвиток мотивів тексту та особливості його суперструктури.

№ 1 Rotation and power are provided to the rotor by means of a drive system. The test medium shall be water, which is pumped through a closed loop system, flows through the PCP and discharge lines. Обертання та продуктивність забезпечуються ротором за допомогою рухомника. Випробувальним середовищем повинна бути вода, що її подають через замкнену систему, яка протікає через гвинтовий насос і спускальні труби.

Збереження всіх особливостей типу речення в перекладі, яке ми спостерігаємо, пояснюється тим, що тип речення виступає поверхневим корелятом, оскільки сигналізує про розвиток мотивів. При перекладі мікроознаки, за допомогою яких в оригінальному тексті стандарту проявляються особливості суперструктури, змінюються для того, щоб забезпечити відтворення даних особливостей в перекладі.

Розглянемо іншу мікроознаку, за допомогою якої нерідко виражаються поверхневі кореляти когерентної структури і особливості суперструктури, – видо-часова форма дієслів. Видо-часова форма дієслів виконує в тексті одночасно декілька функцій, що сприяють створенню єдиного синтаксичного малюнка: впорядкування часового континууму тексту, зв'язок окремих смислових фрагментів тексту в єдине ціле, сегментація тексту на смислові фрагменти [8: 32]. Використання окремих видо-часових форм нерідко відображає особливості суперструктури тексту.

Розглянемо особливості передачі видо-часової форми дієслів при перекладі міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання.

№2 The differential pressure is the sum of the following, taking into consideration gas and different liquid densities... Значення перепаду тиску дорівнює сумі значень таких показників, з врахуванням густини газу та густини різних рідин...

№3 For the purposes of this part of ISO 15136, the following terms and definitions apply (for illustration, see annexes D, E and F). У цій частині стандарту використовують такі терміни та визначення понять (для ілюстрації див. додатки D, E та F).

№4 This part of ISO 15136 provides guidelines and requirements for subsurface progressive cavity pumps (PCP) used in petroleum and natural gas industries for the production of single and multiphase fluids, based on the principle defined in [2]. Ця частина стандарту встановлює рекомендації і вимоги до гвинтових насосних установок, які використовують в нафтовій і газовій промисловості для видобування однофазових та багатофазових флюїдів на основі правил, визначених у [2].

Структурно-зіставний аналіз тема-ремаічних структур в текстах міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання та їх перекладах на українську мову показує, що:

1. При перекладі можуть відбуватися як зміни в самій тема-ремаічній структурі, так і в способах оформлення ремаічної і темаічної частин. Подібні зміни обумовлені відмінностями в характері синтаксичного порядку слів та в наборах лексичних і грамаічних засобів вираження в англійській та українській мовах.

2. Адекватне відтворення смислової (когерентної) структури оригінального тексту в перекладі потребує збереження тема-ремаічної структури в тих випадках, коли ця мікроознака є поверхневим

корелятом. Це означає, що функції теми і реми в тексті перекладу повинні виконувати ті ж смислові елементи, що і в тексті оригіналу, хоча їх синтаксичне оформлення може змінюватися.

3. Використання певних видо-часових форм дієслова у вищенаведених прикладах зумовлено особливостями суперструктури тексту. Оскільки стандарт є нормативним документом, при описі галузі застосування використовується теперішній час. Даний поверхневий корелят зберігається при перекладі. Коли зазначаються наукові факти, також використовуються дієслова в теперішньому часі. У цих прикладах видо-часова форма дієслів виступає корелятом не лише суперструктури, а й мотивної єдності тексту. Проаналізовані приклади свідчать про те, що при перекладі міжнародних стандартів ISO з нафтогазового обладнання видо-часова форма дієслів зберігається без змін, в тому випадку, коли відображає особливості суперструктури тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : [курс лекций] / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2000. – 192 с.
2. Убин И. И. Перевод и лингвистика текста / И. И. Убин. – М. : Наука, 1997. – 314 с.
3. Арнольд И. В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста / И. В. Арнольд // Текст как объект комплексного анализа в вузе. – Л., 1984. – № 4. – С. 23–31.
4. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно / В. В. Красных // Вестник МГУ. – Сер. 9. Филология. – 1998. – № 1. – С. 48–65.
5. Лук'янова Т. В. Про розмежування підходів до вивчення тексту з позицій лінгвістики тексту та інтерпретації тексту / Т. В. Лук'янова // Мовознавство, 1990. – № 3. – С. 33–39.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Лосева Л. М. Как строится текст / Л. М. Лосева. – М., 1980. – 187 с.
8. Комиссаров В. Н. Структура текста и адекватность перевода / В. Н. Комиссаров // Текст и перевод. – М., 1988. – С.6–17.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Дерди Э. Т. Связность текста и ее отображение в переводах международных стандартов ISO для нефтегазового оборудования.

В статье проведено исследование передачи связности в англо-украинских переводах международных стандартов ISO для нефтегазового оборудования, выявлены и описаны основные тенденции и изменения способов обеспечения связности в данных текстах, систематизированы описанные изменения. Отдельные переводческие решения проанализированы с позиции теоретических положений модели описания связности текста.

Derdy E. T. Text Coherence and its Reflection in Translations of International ISO Standards on Oil and Gas Equipment.

The article deals with the investigation of coherence phenomenon in English-Ukrainian translations of international ISO standards on oil and gas equipment as well as with the description of main trends and changes in coherence means in the given texts and the classification of such changes. Particular translation decisions have been examined considering theoretical text coherence simulation provisions.